

Raadhus, — at man ikke mere indlader sig paa Masseattentater paa den viede Jords kosteligste Gemme, vore Fædres Støv, — at ikke andre Byer vil gaa i Aarhus' Fodspor, men lade sig skræmme deraf, — og at for Aarhus Borgere som for andre Ordene: Hvil i Fred — ikke blot maa være et fromt Ønske, men ogsaa maa stilles som et Krav om Værn fra de Myndigheders Side, som man skulde kunne vente det af.

Jødekirkegaarden i Sarajevo

Af Bibliotekar, Magister Hans Aage Paludan

En af de sælsomste Kirkegaarde i Verden er sikkert Sefardi-Jødernes i Sarajevo, Bosniens Hovedstad. Sefardi-Jøderne er de, som 1492 blev uddrevne af Spanien (paa Senhebraisk: Sepharad), og af hvilke mange dannede Menigheder rundt i det osmanniske Rige. Fra Konstantinopel og Saloniki indkom omkring 1640 en 30-40 spansktalende Familier til Sarajevo eller Bosna-Seraj, som dens tyrkiske Navn var. De har haft ret gode Forhold, deres nye Synagoge er meget anseelig, de har delvis bevaret deres gammelspanske Sprog.

Deres Kirkegaard var og er stadig i Byens Udkant mod Sydvest, hinsides Miljaska-floden paa en bar Højde Debelo Brdo (Satorija). Vejen gaar bagom; vi kan klatre lige op ad den høje Græsskrænt til Porten og kommer ind i den lavere, nyeste, lidt bevoxede Del af Kirkegaarden, hvor Monu-

menterne er af moderne almindelig, men ret storartet Karakter; de frembyder ikke andet paafaldende end de let læselige spanske Gravskrifter her midt i det slaviske (serbiske) Land, hvor ellers den lille graa Gøg (*kukavitsa*) er Gravsymbol. Her læser vi lange spanske Vers over Frøken Clara Attarés, død 1929, »favnet af Moder Jord paa Foraarets første Dag«, og Enken Rifca Salomon Attarés, død 1934: »Clara, græd ej, min Datter, frygt ej den kolde Grav... Sammen vil vi sove den evige Søvn«. Eller Vers af Faderen over den elskede Hustru og Moder Rahela I. Baruch, død 1922, derefter af Børnene over Faderen, død senere. Alle disse paa Spansk, men ogsaa paa Tysk og Hebraisk er Indskrifterne, paa Slovensk over Simcha Salomon, født Eskenazi, død 1910 (og altsaa tysk Jødinde).

Men ellers, opad i Skræntens frodige Græs (thi Træer og Plantning mangler totalt), er Gravene Række over Række af ens tilhugne, lidt tøndehvævede Graastensmonumenter, der skraaner bagud og taber sig i den højere Skraaning. De er furede, bevoxede med lidt gulbrunt Lav, men fortil (mod Øst) alle med en glathugget, foroven afrundet Indskrifttavle ligesom trykket lidt ned i Stenfladen, med en vis Dybde under den omgivende halvrunde Graastensrand: ganske som Segl aftrykt i en dyb, blød Masse med et svært Signet. Indskriften er oftest hebraisk og af og til paa de andre Sprog: Sara Damon Rodaje, død 1906; eller føjet til den ældre hebraiske: »Rahela ^{80/4} 1930«. Enkelte større har Gitter om Seglstenen, af og til vokser en lille Busk, ellers er det overalt de seglartige Sten i Græsset, over og under hverandre, lidt skæve, indsinkne og mere spredte paa den ældste Del, hvor den første, lærde Rabbiner, »Samuel Baruch den Retfærdige« fra Saloniki, jødedes 1640; og hvor den store Rabbi Isak Pardo ligger (død 1792), hvis Fader, den endnu lærdere David Pardo, gik til Jerusalem som saa mange andre for at hvile i Josafats Dal.

Fig. 57.

Parti fra Jødekirkegaarden i Sarajevo.

Nogen bestemt Betydning af den særlige Gravform ved den nuværende Rabbiner *Dr. Mores Levy* ikke at angive os. Han kæmper – men forgæves – for at bevare den. Og mærkelig er denne Kirkegaard at se i Aftensolens aftagende Lys, hemmelighedsfuld som Døden og Graven altid er, men her som den ene synligt forseglede Løndom ved Siden af den anden: ligesom mærkede af Salomons Segl, det der bærer Guds Navn og i den senere Jødedom (Midrasch) og arabisk Tradition spiller saa stor Rolle som Aandernes Behersker. Eller som de mange Beseglede af alle Israels Stammer, vi møder i Aabenbarings Bog (Kap. 7): Af Rubens Stamme tolv Tusinde, af Simons Stamme tolv Tusinde, . . . af Sebulons Stamme tolv Tusinde, . . . af Benjamins Stamme tolv Tusinde Beseglede.

Blomsten til vore Døde

Af Sognepræst, Provst Knud Hee Andersen

III. Efteraar.

Naar Høsten er i Hus, og Stubmarkerne ligger nøgne og øde, – naar dugvaade Morgen og høje, klare Soldage bebuder Sommerens Afsked, da er det, som om Blomsterens Hær anstrenger sig til det yderste for at vise, hvad den endnu formaar; Haverne bugner af en Fylde, der ikke giver Sommeren noget efter. Det er en Kamp for at holde ud, saa længe Solen endnu kan sætte Farve i Blomsterbladene, og Nattefrosten ikke blæser Stop. Nogle af de dristigste og farvestærkeste Blomsterkæmper som *Georginer* og *Begonier* er netop de første til at bide i Græsset for Nattefrosten. Men desto mere sætter de ind paa at folde Livets Faner ud, saa længe det endnu er muligt. Det er, som Digteren *C. J. Brandt* synger:

Blomster i Høst –
 varmere Farver og rigere Glans,
 Øjet til Lyst
 straalere saa kækt mellem Frugter i Krans,
 som om de vidste,
 Kraften er størst paa det sidste.

Indenfor Kirkegaardsmurene er Efteraarets Blomsterflor en Fortsættelse af Sommerens. De utrættelige *Polyantha-Roser* (Buketrosere) og de uopslidelige *Begonier* spadserer lige fra Sommeren ind i Efteraaret, og saadan gaar det med mange andre.

Det, vi kalder »Sommerblomster« – altsaa de mangfoldige, kære smaa eenaarige Vækster fra Havernes Bede og Rabatter –, har for en stor Del deres Glansperiode efter Høst. De er ikke alle lige velegnede til at plantes paa Gravstedets snævre Plads. Her kræves ofte en stor Formfasthed, – en Disciplin, kunde man sige, – som kun de færreste af dem er i Besiddelse af. Foruden Fløjlsblomster kan nævnes lave *Asters* og *Zinnia*; ogsaa *Petunia* gaar an, men *Løvemund* er dog vist for lystige til rigtig at høre hjemme her. Derimod vil en Bræmme af blaa *Lobelia* eller nogle *Ageratum* (se Fig. 58) paa Steder gøre en udmærket Virkning og netop bringe det Farveelement ind, der virker saa godt mellem alle de Roser saa røde.

Salvia splendens, den straalende skarlagensrøde Salvie, finder ogsaa Vej til Kirkegaardene; det, der gør den saa værdifuld paa rette Sted, er vist, at den har den absolut fuldkomne Udfyldningsfarve til det mørkegrønne i Buksbomhækkene.

Af Efteraarets Staudeflor, som udfolder sig saa overdaadigt i Haven derhjemme, møder man adskillige gode Bekendte paa Kirkegaarden, sikkert i de allerfærreste Tilfælde plantet af Gartnere eller købt i Plantereskoler. Nej, det er saa tydeligt, at man

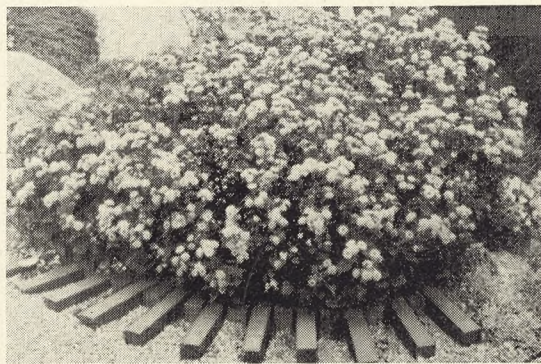

Fig. 58.
Ageratum paa et moderne Gravsted.
 Foto: J. Th. 1937.